

УДК 346.91

DOI: 10.31732/ 2708-339X-2022-06-34-41

ІНСТИТУТ ІМУНІТЕТУ СВІДКА В ГОСПОДАРЬКОМУ ПРОЦЕСІ ЯК БАЛАНС МІЖ СУСПІЛЬНИМ ІНТЕРЕСОМ ТА ЗАХИСТОМ ПРАВ ЛЮДИНИ

Григорчук М.В.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри державно-правових дисциплін ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
e-mail.:miroslavg@ukr.net,

ORCID: [0000-0003-0523-030X](https://orcid.org/0000-0003-0523-030X)

Горслов Д.О.

здобувач ступеня вищої освіти «магістр» ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна, тел.: 0501005772
e-mail: denis.horielov@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-7606-6597

THE INSTITUTION OF WITNESS IMMUNITY IN THE COMMERCIAL PROCESS AS A BALANCE BETWEEN THE PUBLIC INTEREST AND THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS

Hryhorchuk M.V.

Candidate of Juridical Sciences (Ph.D.), Associate Professor of the department of State and Legal Disciplines, "KROK" University, Kyiv, street Tabirna 30-32, Ukraine
e-mail.:miroslavg@ukr.net,

ORCID: [0000-0003-0523-030X](https://orcid.org/0000-0003-0523-030X)

Horielov D.O.

Applicant for the degree of "master" University "University of Economics and Law" KROK "Kyiv, Tabirna Street, 30-32, 03113, Ukraine,
e-mail: denis.horielov@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-7606-6597

Анотація. Стаття присвячена дослідженню правової конструкції «імунітет свідка» в сучасному господарському процесі України. Визначено, що сучасне чинне законодавство України не містить чіткого визначення поняття «імунітет свідка» як правової категорії, втім існують різні наукові підходи до розуміння та трактування його змісту. Підтримана позиція науковців стосовно нетотожності трактування «імунітету свідків» та правового положення «можливості відмови свідчити проти самого себе». Розкрито зміст «абсолютного імунітету свідка» - в якості повної заборони допиту особи в якості свідка в господарському процесі та «відносного імунітету свідка» - як права особи відмовитися від дачі показань або відмовитися відповідати на окремі запитання. На наш погляд під «абсолютним імунітетом» свідка можна назвати несприйнятливість залучення певного кола осіб у якості свідка. Тобто презумпцію недоторканості свідка в господарському процесі. Відповідно, «відносний імунітет свідка» – це сукупність правил, які звільняють певні групи осіб від обов'язку давати показання у господарському процесі. В статті наведено перелік категорій осіб які наділені правом абсолютного імунітету свідка та відносного імунітету свідка. Визначено, що в господарському процесі можна віднести до імунітету свідка свідчення журналіста, адже відповідно до засад журналістської етики, обов'язком журналіста є збереження конфіденційності джерела інформації (імені людини, яка довірила журналісту інформацію). Таке положення підтверджує міжнародне законодавство. З'ясовано, що імунітет свідка відноситься до категорії моралі адже інститут імунітету свідків демонструє баланс між суспільним інтересом встановлення істини у господарському провадженні і потребою у збереженні приватних інтересів

особистості. Встановлено, що імунітет для свідка в господарському процесі являє собою окремий інститут судочинства, спрямований на реалізацію захисту прав і свобод людини.

Ключові слова : імунітет свідка, господарський процес, права людини, показання свідка.

Формул: рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 22.

Annotation. The article is devoted to the study of the legal structure of "witness immunity" in the modern economic process of Ukraine. It is determined that the current legislation of Ukraine does not contain a clear definition of the concept of "witness immunity" as a legal category, but there are different scientific approaches to understanding and interpreting its content. The position of scholars regarding the inconsistency of the interpretation of "witness immunity" and the legal position "the possibility of refusing to testify against oneself" was supported. The content of "absolute witness immunity" is revealed - as a complete ban on interrogation of a person as a witness in a business process and "relative witness immunity" - as the right of a person to refuse to testify or refuse to answer certain questions. In our opinion, the "absolute immunity" of a witness can be called the insensitivity to involve a certain group of people as a witness. That is, the presumption of the inviolability of the witness in the economic process. Accordingly, "relative immunity of a witness" is a set of rules that exempts certain groups from the obligation to testify in the economic process. The article lists the categories of persons who have the right of absolute immunity of a witness and relative immunity of a witness. It is determined that in the economic process the journalist's testimony can be attributed to the immunity of a witness, because according to the principles of journalistic ethics, the journalist's duty is to maintain the confidentiality of the source (name of the person who entrusted the journalist). This provision is confirmed by international law. Found out that witness immunity belongs to the category of morality because the institution of witness immunity demonstrates a balance between the public interest in establishing the truth in economic proceedings and the need to preserve the private interests of the individual. It is established that immunity for a witness in the economic process is a separate institution of justice, aimed at the protection of human rights and freedoms.

Key words: witness immunity, commercial process, human rights, witness testimony.

Formulas: fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 22

Постановка проблеми. Процесуальний аспект справедливого судового розгляду, який детально розтлумачив у своїх рішеннях Європейський суд з прав людини, включає в себе рівноправність сторін та змагальність судочинства, які в свою чергу нерозривно пов'язані з доказовою діяльністю учасників судочинства. Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України» (2017) були внесені суттєві зміни в національне законодавство щодо засобів доказування: законодавцем запроваджено інститут свідків у господарському судочинстві. Таку норму можна вважати цілком революційною, оскільки такий засіб доказування як показання свідків у господарському процесі раніше не брався до уваги у вітчизняному законодавстві. У зв'язку з цим, важливим завданням перед науковцями постає дослідження правового статусу свідків та їхньої ролі під час вирішення спорів господарськими судами. Згадані концептуальні зміни сучасного господарського процесуального законодавства стали важливим кроком до переосмислення проблем доказового права в межах якого важливим джерелом отримання відомостей про обставини справи є показання свідків. У новітній період реформування господарського процесуального законодавства зростає

негайна потреба дослідження залучення свідка у господарський процес з метою вдосконалення його правового регулювання, адже зміни, які відбулись останнім часом в національному праві вимагають переосмислення багатьох аспектів засад залучення свідка у господарський процес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз недоліків та позитивні аспекти змін до Господарського процесуального кодексу України в частині впровадження інституту свідків проводили такі науковці як В. П. Козирева, О.В. Хомченко, В.С. Бахуринський, О.О. Роїк, О.В. Ткаля, О.А. Фонова, Т.В. Васильченко тощо.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. З огляду на те, що на сьогоднішній день не існує національних фундаментальних праць присвячених ролі та значенню свідків в господарському процесі, положення щодо правової конструкції «імунітет свідка» потребує дослідження у зв'язку з підвищеною актуалізацією питань у сфері прав людини.

Формулювання цілей статті. Метою статті є осмислення інституту імунітету свідка в господарському процесі в межах правового поля та в якості балансу між суспільним інтересом та захистом прав конкретної людини.

Виклад основного матеріалу дослідження

Дослідження поняття «іmunітет свідка» неможливе без з'ясування змісту його складових. На сьогодні, поняття «свідок» напрацьовано у трьох споріднених значеннях:

- людина, яка була присутня при якій-небудь події, пригоді й особисто бачила що-небудь;

- людина, яку викликають до суду для посвідчення відомих їй обставин;

- людина, яка присутня для офіційного підтвердження дійсності або правильності чогось [1, с. 76].

За загальним визначенням слово «іmunітет» в перекладі з латинської мови (*immunitas*) означає: звільнення або свобода від чогось [2, с. 216]. Іmunітет свідка в господарському процесі набуває принципового значення і залежить від соціального і професійного статусу особи та її правового положення в суспільстві, у зв'язку з чим, особа наді особливим правовим статусом з боку держави. В сучасному чинному законодавстві України існують різні підходи до поняття «іmunітет свідка» хоча чіткого визначення правового іmunітету як правової категорії українська юридична наука не дає.

Науковці в своїх дослідженнях зауважують, що трактування «іmunітету свідків» не може бути ідентичним до правового положення «можливості відмови свідчити проти самого себе» з огляду на спірність етимології слова «іmunітет». Дослідниками доведено про необхідність розмежовувати такі правові поняття як «іmunітет», «недоторканність», «пільга», «привілей». Адже дані поняття, незважаючи на тісний взаємозв'язок, є самостійними правовими категоріями, мають як загальні риси, так і відмінні ознаки, що не дозволяє вважати їх ідентичними [3, с. 83].

Науковці пропонують називати інститут не «іmunітетом свідків», а «частковим іmunітетом свідків», з огляду на те, що йдеться не про повний іmunітет свідків, а про частковий, усічений. «Особи, які звільняються від відповідальності за відмову давати показання, не мають таких характеристик діяльності, якими володіють посадові особи, тобто такі якості, як важливість, значущість, незалежність [4, с. 50]. Відповідно до стт.67-68 Господарського процесуального

кодексу України до осіб, наділених «іmunітетом свідка» можна віднести:

- осіб, яких заборонено допитувати як свідків (абсолютний іmunітет свідка);

- осіб, які мають право відмовитися від дачі показань та осіб, які можуть відмовитися відповісти на окремі запитання (відносний іmunітет свідка) [5].

Таким чином, в господарському процесі наділені «абсолютним іmunітетом» свідки:

1) недієздатні фізичні особи, а також особи, які перебувають на обліку чи на лікуванні у психіатричному лікувальному закладі і не здатні через свої фізичні або психічні вади правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, або давати показання. Така норма, окрім заборонного характеру, носить і превентивний характер, оскільки має на меті запобігати будь-якому спотворенню доказової інформації, а при допиті такої категорії осіб спотворення і викривлення очевидне, що в свою чергу створюватиме плутанину і може призвести до ухвалення необґрунтованого рішення. Господарським процесуальним кодексом України не передбачено певних вікових рамок для особи свідка, головний акцент робиться на «правильному сприйманні обставин, що мають значення для справи». Відповідно, «правильно сприймати обставини» - це так, як вони відбувалися в об'єктивній реальності насправді. Таке правильне (вірне) сприйняття настає із досягненням людиною певного визначеного психофізіологічного рівня розвитку або компетентності. Таким чином, в господарському процесі навряд чи будуть залучені діти. Опосередковано, в даній нормі вказується на той факт, що у випадках сумнівів стосовно здатності особи правильно сприймати обставини справи є можливість призначити з цього приводу експертизу.

2) особи, які за законом зобов'язані зберігати в таємниці відомості, що були довірені їм у зв'язку з наданням професійної правничої допомоги або послуг посередництва (медіації) під час проведення позасудового врегулювання спору (про такі відомості). Предметом адвокатської таємниці, згідно із Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» є будь-яка інформація, що стала відома адвокату, помічнику адвоката, стажисту адвоката, особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, про клієнта, а також питання, з

яких клієнт або особа, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги з передбачених цим Законом підстав звертався до адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання, зміст порад, консультацій, роз'яснень адвоката, складені ним документи, інформація, що зберігається на електронних носіях та інші документи і відомості, одержані адвокатом під час здійснення адвокатської діяльності. Але інформація або документи можуть втратити статус адвокатської таємниці за письмовою заявою клієнта (чи особи, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги у випадках передбачених в законодавстві підстав). При цьому інформація або документи, що отримані від третіх осіб і містять відомості про них, можуть поширюватися з урахуванням вимог законодавства з питань захисту персональних даних (ч. 1 і 2 ст. 22 вказаного Закону) [6].

Що стосується медіації, то відповідно до Директиви Європейського парламенту та Ради «Про деякі аспекти медіації в цивільних та господарських правовідносинах» від 21 травня 2008 року медіація визначається як структурований процес, незалежно від його назви чи посилання на нього, за допомогою якого дві або більше сторін спору намагаються самостійно, на добровільній основі досягти згоди для вирішення спору за підтримки медіатора [7]. В національному законодавстві також зазначається, що медіація в Україні проводиться за взаємною згодою сторін спору відповідно до принципів добровільності, конфіденційності, самовизначення та рівності прав сторін медіації, незалежності та нейтральності, неупередженості медіатора [8]. Таким чином, медіація – це конфіденційний процес, а отже все те, що обговорювалося чи узгоджувалося в приватному порядку, не може бути передано третій стороні без згоди сторін.

3) судді та присяжні (про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, або про інформацію, що стала відома судді під час врегулювання спору за його участю). Нарадча кімната – окреме приміщення, в якому під час ухвалення вироку чи іншого судового рішення може

перебувати лише суд у тому складі, в якому здійснюється судовий розгляд. Розголошення професійними судьями, присяжними, які були присутні в нарадчій кімнаті, обставин обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, не допускається. У статті 63 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зазначається, що присяжним є особа, яка у випадках, визначених процесуальним законом, і за її згодою вирішує справи у складі суду разом із суддею або залучається до здійснення правосуддя [9]. Втім в Указі Президента «Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів» закладено зовсім інший зміст у визначення цього поняття, оскільки зазначається, що функції присяжних мають бути відокремлені від функцій професійного судді (п.2 Розділ IV) [10]. Таких непрофесійних суддів європейської моделі прийнято називати не присяжними, а шефенами (народними засідателями). Однак основним питанням тут постає те, що господарський процес взагалі не містить варіанту залучення присяжних при розгляді справи.

4) інші особи, які не можуть бути допитані як свідки згідно із законом чи міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, без їхньої згоди (ст. 67) [5]. Тут можна говорити про «імунітет журналіста», адже відповідно до засад журналістської етики, обов'язком журналіста є збереження конфіденційності джерела інформації (імені людини, яка довірила журналісту інформацію). Таке положення підтверджує Декларація принципів поведінки журналістів, яку було прийнято на 11 Всесвітньому Конгресі Міжнародної федерації журналістів (Бордо, 25–28 квітня 1954 року) зі змінами, внесеними на 18-ому Всесвітньому Конгресі Міжнародної федерації журналістів (Хельсінгфор, 2–6 червня 1986 року) [11]. Окрім того, згідно з Рекомендацією Комітету Міністрів Ради Європи №R (2000)7 від 8 березня 2000 року «Про право журналістів не розкривати свої джерела інформації» термін «джерело інформації» означає будь-яку особу, яка забезпечує інформацією журналістів. В наведеній Рекомендації також зазначено, що термін «інформація, яка визначає джерело» охоплює: ім'я та

персональні дані (голос або зображення джерела); фактичні обставини набуття журналістом інформації від джерела; неопублікований зміст інформації, наданий джерелом журналісту та персональні дані журналістів і їхніх службовців, пов'язані з їхньою професійною діяльністю. Пояснено, що «інформація, яка визначає джерело» - це інформація яка ідентифікує джерело, а тому перебуває під захистом закону від втручання. Про необхідність такого захисту журналістських джерел йде мова і в Резолюції «Свободи журналістів і права людини», прийнятій на 4-й Європейській конференції міністрів з питань політики в галузі засобів масової інформації (Прага, 7–8 грудня 1994 року) та в п. 3 d Резолюції Європейського парламенту «Захист конфіденційності джерел інформації, що їх використовують журналісти» від 18 січня 1994 року [12].

Окрім зазначеного, Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях неодноразово підкреслював на необхідності захисту журналістських джерел інформації з посиланнями на ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (наприклад, справа «Ромен і Шмітт проти Люксембургу») [13]. Відповідно національне законодавство закріпило обов'язок журналіста на збереження таємниці авторства та джерел інформації відповідно у ст. 26 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [14] та у ст. 59 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» [15].

До «відносного імунітету свідка», на нашу думку, правильно б було віднести:

1) священнослужителів, оскільки їм заборонено давати показання лише щодо відомостей, які були одержані ними на сповіді. На сьогодні в законодавстві не дається визначення сповіді, про зміст якої не дозволено допитувати священнослужителя. За загальним розумінням, сповідь – це обряд покаяття в гріхах перед священником, як посередником між людиною і Богом. Не дивлячись на безсумнівну позитивність заборони допиту священнослужителів з питань про відомостей, які були одержані ними на сповіді, залишаються певні

неузгодженості: по – перше, стосовно самого поняття «священнослужитель» що визначається як служитель релігійної організації, що по суті є тавтологією, а по – друге, не всі священнослужителі, а лише єпископи та пресвітери наділені правом звершувати таїнства, зокрема і таїнство сповіді. Також сповідь у деяких церковних організаціях (наприклад, протестантизм) сповідь відбувається прилюдною. Але в будь-якому випадку, відповідно до з ч. 5 ст. 3 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 року ніхто не має права вимагати від священнослужителів відомостей, одержаних при сповіді віруючих [16]. Окрім того, на думку судді суддя Господарського суду Луганської області Олени Фонової «сумнівною вбачається участь у господарському процесі священнослужителя як свідка, який до того ж володіє відомостями, отриманими під час сповіді, що можуть бути важливими для розгляду та вирішення господарського спору» [17, с.75].

2) осіб, які мають дипломатичний імунітет і які не можуть бути допитані як свідки без їхньої згоди, а представники дипломатичних представництв - без згоди дипломатичного представника. Тобто за власною згодою такі свідки можуть надавати свідчення в суді. Відповідно до пунктів 13–16, та 25 Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні, затвердженого Указом Президента України від 10 червня 1993 року глава дипломатичного представництва і члени дипломатичних представництв не зобов'язані давати показання як свідки, а в разі їх згоди чи бажання давати такі показання вони не зобов'язані з'являтися в суд. Це обмеження поширюється і на членів їх сімей, якщо вони не є громадянами України. Члени обслуговуючого персоналу, які не являється громадянами України або не проживають в Україні постійно, не зобов'язані давати показання як свідки щодо дій, вчинених при виконанні службових обов'язків. Консульські службовці та працівники обслуговуючого персоналу не можуть відмовитися давати показання як свідки. Але вони не зобов'язані давати показання з питань, пов'язаних з виконанням службових обов'язків, а також показання, що роз'яснюють законодавство акредитуваної держави. У разі відмови

консульських посадових осіб давати показання як свідки, до них не можуть бути застосовані заходи примусу або покарання. Держава, що представляється консульською установою, може відмовитись від привілеїв та імунітетів працівників консульської установи. Норми, встановлені Положенням про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні, в тому числі й щодо імунітету свідків, можуть змінюватися двосторонніми угодами [18].

3) осіб, які відмовляються давати показання щодо себе або членів своєї сім'ї чи близьких родичів. З усіх інших питань така особа може бути допитана. Зокрема, відповідно до ст. 63 Конституції України кожному громадянину України гарантовано право відмовитись давати показання щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом [19] (це відповідно: чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, двоюрідні брат і сестра, рідні брат і сестра дружини/чоловіка, племінник і племінниця, рідні дядько й тітка, батьки дружини/чоловіка сина або дочки (свати), будь-які особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права й обов'язки (крім осіб, взаємні права й обов'язки яких не мають характеру сімейних), у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі, якщо вони спільно проживали сукупно протягом не менше 183 днів календарного року, а також інші родичі до шостого ступеня споріднення включно). Такий підхід цілком справедливий, і на нашу думку даний «імунітет близького родича та члена сім'ї» відноситься до категорії моралі та захищає таємницю приватного життя людини. Свобода людини не свідчити проти близького родича або члена сім'ї ґрунтується на пануючих моральних уявленнях правового суспільства, адже аморально вимагати свідчень які б викривали у вчиненні правопорушення

близьку людину. Недарма найкращі юристи писали, що навіть заради цілей земного правосуддя не можна порушувати священні зв'язки між близьким людьми, відповідно, закон повинен оберігати ці почуття навіть при усвідомленні свідком винуватості особи чи наявності факторів, що його викривають, адже у людському погляді на закон «голос крові чи подружньої прив'язаності» вище навіть визнання допустимості брехні, що в певних випадках більш близька до внутрішньої правди життя, аніж «об'єктивна та холодна істина» [20, с.52].

В цілому, науковці у своїх дослідженнях відносяться позитивно до розширення засобів доказування в господарському процесі у зв'язку із запровадженням інституту допиту свідків [21, с.155], вважаючи, що він покликаний лібералізувати господарський процес і наблизити його до європейських стандартів [22, с.152].

Висновки. Вищевикладене дозволяє зробити висновок про те, що «імунітет свідка» в господарському процесі є важливим інститутом, який повинен забезпечити такі конституційні принципи, як охорона прав і свобод людини і громадянина та презумпція невинуватості. Правовий інститут господарського процесуального імунітету свідка - це сукупність правових норм, які містять перелік виключень, що складають самостійну частину господарського процесуального права та регулюють відповідні суспільні відносини, пов'язані з наданням додаткових процесуальних гарантій законності та обґрунтованості залучення осіб до сфери господарського судочинства та зі звільненням від процесуального обов'язку надавати свідчення. Можна сказати, що під імунітетом свідка розуміється інститут процесуальних галузей права, що закріплює заборону на примушення надання показань певних категорій осіб з метою захисту охоронюваних Конституцією цінностей. Таким чином, імунітет для свідка являє собою інститут судочинства, спрямований на реалізацію захисту прав і свобод людини. Інститут імунітету свідків демонструє баланс між суспільним інтересом встановлення істини у господарському провадженні і потребою у збереженні приватних інтересів особистості.

На наш погляд під «абсолютним імунітетом» свідка можна назвати несприйнятливість залучення певного кола осіб у якості свідка.

Тобто презумпцію недоторканості свідка в господарському процесі. Відповідно, «відносний імунітет свідка» – це

сукупність правил, які звільняють певні групи осіб від обов'язку давати показання у господарському процесі

Література:

1. Словник української мови : в 11-ти т. /АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. Потебні О.О, Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 9, 915 с.
2. Фолио.Словник іноземних слів. Київ: 2012. 624 с.
3. Ткаля О. В. Класифікація правових імунітетів, Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2012. Вип. 20. Ч. 2. Т. 1. С.81- 85.
4. Ткаля О.В. Правовий імунітет у категоріальному апараті юриспруденції Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. 2006. Вип.29. С. 48-54.
5. Господарський процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (Дата звернення 27.11.2022)
6. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 16 лип. 2021р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (Accessed 27.11.2022)
7. ДИРЕКТИВА № 2008/52/ЕС Европейського парламенту и Совета о некоторых аспектах посредничества (медиации) в гражданских и коммерческих делах (Страсбург, 21 мая 2008 года). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a95#Text (дата звернення: 27.11.2022)
8. Про медіацію: Закон України від 16 лист.2021р. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/216385.html> (дата звернення: 27.11.2022)
9. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 31 жов.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення:27.11.2022)
10. КОНЦЕПЦІЯ вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361/2006?find=1&text=%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%8F%D0%B6%D0%BD%D1%96#w1_1 (дата звернення:27.11.2022)
11. Декларація принципів поведінки журналістів. URL: <https://nsju.org.ua/povedinka> (дата звернення:27.11.2022)
12. Збірник документів Ради Європи. URL: <https://rm.coe.int/16806b5970> (дата звернення:27.11.2022)
13. Справа «Ромен і Шміт проти Люксембургу»: Рішення Європейського Суду з прав людини від 25 лют 2003р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_092#Text (дата звернення:27.11.2022)
14. Про друковані засоби масової інформації (преси) в Україні: Закон України від 17 чер.2020р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12#Text> (Дата звернення 27.11.2022)
15. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від від 01 лип.2021р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12#Text> (дата звернення:27.11.2022)
16. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (дата звернення:27.11.2022)
17. Фонова О. Особливості участі свідків у господарському процесі. Юридичний журнал «Право України». 2018. №7. С.71-83
18. Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні №198/93 від 10 чер.1993 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/198/93#Text> (дата звернення:27.11.2022)
19. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення:27.11.2022)
20. Коні А. Ф. Моральні започаткування в кримінальному процесі. Збір. пр. у 8 т. Юридична література, 1967. 267 с.
21. Козирева В. П. Показання свідків як засіб доказування в господарському процесі: Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2018. № 4. С. 151-156
22. Васильченко Т. Новели інституту доказування у господарському судочинстві : Право України. 2017. №9. С. 146-153

Reference:

1. Potebni O.O (1970–1980), *Slovyuk ukrains'koi movy* [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes], Academy of Sciences of the USSR, Institute of Linguistics, Kyiv, Ukraine.
2. (2012), *Slovyuk inshomovnykh sliv* [Dictionary of foreign words], Kyiv, Ukraine.
3. Tkalya O.V, (2012), *Klasyfikatsiia pravovykh imunitetiv* [Classification of legal immunities], Scientific Bulletin of Uzhgorod National University: Series "Law", Uzhhorod, Ukraine.
4. Tkalya O.V, (2006), *Pravovyj imunitet u katehorial'nomu aparati iurysprudentsii.Aktual'ni problemy derzhavy i prava: zbirnyk naukovykh prats'* [Legal immunity in the categorical apparatus of jurisprudence.Current issues of state and law: a collection of scientific papers], Kyiv, Ukraine.
5. The Verkhovna Rada of Ukraine(2021), "Commercial Procedural Code of Ukraine". available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (Accessed 27 November 2022)
6. The Verkhovna Rada of Ukraine(2021), The Law of Ukraine "About the Bar and the Lawyer's activity" available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (Accessed 27 November 2022)

7. The Verkhovna Rada of Ukraine(2008), "DIRECTIVE No. 2008/52 / EC of the European Parliament and of the Council on Certain Aspects of Mediation (Mediation) in Civil and Commercial Matters " available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a95#Text (Accessed 27 November 2022)
8. The Verkhovna Rada of Ukraine(2021),Law of Ukraine "On Mediation". available at: : <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/216385.html> (Accessed 27 November 2022)
9. The Verkhovna Rada of Ukraine(2021),Law of Ukraine "On the Judiciary and the Status of Judges". available at: : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (Accessed 27 November 2022)
10. The Verkhovna Rada of Ukraine(2021),"Concept of improving the judiciary to establish a fair court in Ukraine in accordance with European standards " available at: : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361/2006?find=1&text=%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%8F%D0%B6%D0%BD%D1%96#w1_1 (Accessed 27 November 2022)
11. Kharkiv regional organization National Union of Journalists of UKRAINE(2020),"Declaration of principles of conduct of journalists." available at: : <https://nsju.org.ua/povedinka> (Accessed 27 November 2022)
12. EU documentation(2020),"Collection of documents of the Council of Europe". available at : <https://rm.coe.int/16806b5970> (Accessed 27 November 2022)
13. The European Court of Human Rights (2020),"Judgment of the European Court of Human Rights.Romain &Schmidt vs Luxembourg", available at : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_092#Text (Accessed 27 November 2022)
14. The Verkhovna Rada of Ukraine(2021),Law of Ukraine "On Printed Mass Media (Press) in Ukraine. available at : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12#Text> (Accessed 27 November 2022)
15. The Verkhovna Rada of Ukraine(2021),Law of Ukraine "On Television and Radio Broadcasting". available at: : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12#Text>(Accessed 27 November 2022)
16. The Verkhovna Rada of Ukraine(2021),Law of Ukraine "On Freedom of Conscience and Religious Organizations". available at: :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (Accessed 27 November 2022)
17. Fonova O.(2018), *Osoblyvosti uchasti svidkiv u hospodars'komu protsesi* [Features of witness participation in the economic process]. *Legal Journal "Law of Ukraine"*, Kyiv, Ukraine.
18. "Regulations on diplomatic missions and consular posts of foreign states in Ukraine" №198 / 93 of 10.06.1993. available at: : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/198/93#Text> (Accessed 27 November 2022)
19. The Verkhovna Rada of Ukraine(2021), Constitution of Ukraine. available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 27 November 2022)
20. Koni A.F. (1967), *Moral principles in the criminal process. Collected Op. in 8 volumes. T. 4. Legal literature.*
21. Kozyreva V.P. (2018), *Pokazannia svidkiv iak zasib dokazuvannia v hospodars'komu protsesi* [Testimony of witnesses as a means of proof in the economic process.] *Legal Bulletin. P. 151-156*
22. Vasylychenko T. (2017), *Novely instytutu dokazuvannia u hospodars'komu sudochynstvi* [Novels of the Institute of Evidence in Commercial Justice] , *Law of Ukraine*, Kyiv, Ukraine. p. 146-153

Стаття надійшла до друку 01.12.2022